

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО**ЛІСОВА Т. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4(477)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНУ ТА ПРИПИНЕННЯ
ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ
ЯК СКЛАДНИКА ПРЕДМЕТА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА**

Статтю присвячено особливостям виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо відновлення земель. Проаналізовано юридичні факти як передумови виникнення, зміни або припинення правовідносин. Особливу увагу приділено правовстановлюючим, правозмінюючим та правоприпиняючим юридичним фактам щодо суспільних відносин у сфері відновлення земель.

Ключові слова: відновлення, землі, юридичний факт, правовідносини, виникнення, зміна, припинення, складний фактичний склад, якісний стан.

Статья посвящена особенностям возникновения, изменения и прекращения правоотношений в сфере восстановления земель. Проанализированы юридические факты как предпосылки возникновения, изменения или прекращения правоотношений. Особое внимание уделено правоустанавливающим, правоизменяющим и правопрекращающим юридическим фактам в сфере общественных отношений по восстановлению земель.

Ключевые слова: восстановление, земли, юридический факт, правоотношения, возникновение, изменение, прекращение, сложный фактический состав, качественное состояние.

The article is devoted to the features of the emergence, change and termination of legal relations in the area of land restoration. Analyzed the legal facts as a prerequisite for the emergence, change or termination of legal relations. Particular attention is paid to the title, right-changing and ending legal facts in the field of public relations for the restoration of land.

Key words: restoration, lands, legal fact, legal relations, occurrence, change, termination, complex actual composition, qualitative condition.

Вступ. Правові питання відновлення земель набувають особливої актуальності в умовах посилення деградації земель, зміни їх кількісного та якісного складу, зменшення продуктивності ґрунтів, поширення процесів опустелювання. Вибір теми статті визначено актуальністю окремих теоретичних питань щодо правовідносин у сфері відновлення земель як складової частини предмета земельного права. У контексті вищезазначеного доцільно виокремити праці таких сучасних науковців, як Н.С. Гавриш, О.А. Галиновська, П.Ф. Кулинич, М.А. Дейнега, А.Л. Місінкевич, С.А. Чаркін, М.В. Шульга, проте окремі теоретичні питання щодо виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері відновлення земель потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей підстав виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері відновлення земель.

Результати дослідження. Насамперед варто зазначити, що юридичні факти виступають передумовами виникнення, зміни або припинення правовідносин поряд із нормами права та правосуб'єктністю і являють собою конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин [1, с. 160].

Як підкреслюється в літературі, без юридичних фактів правовідносини неможливі, адже цілеспрямований рух правовідносин є головним наслідком юридичних фактів [1, с. 160]. Від наявності або відсутності відповідного юридичного факту залежить визнання або невизнання права або обов'язку відповідного суб'єкта [2, с. 318].

Аналізуючи юридичні факти, науковці доходять висновку, що середовищем, з якого походять юридичні факти, є саме життя, тому вони можуть виникати з потреб реалій життєдіяльності людини, суспільства і держави, а також із потреб юридичної практики [3, с. 61].

О.Ф. Скакун, зазначаючи, що юридичний факт є життєвою обставиною, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, наголошує, що юридичний факт є передумовою правовідносин і його структурним елементом [4, с. 400].

Серед функцій юридичних фактів виокремлюють такі: втягнення суб'єкта права у правовідносини, породження правосуб'єктності, її придбання або виникнення [4, с. 400].

Юридичні факти класифікуються за різними підставами. Так, за юридичними наслідками їх поділяють на правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі. При цьому один юридичний факт може бути і правоутворюючим, і правозмінюючим, і правоприпиняючим.

Так, правоутворюючими юридичними фактами є факти, з якими норми права пов'язують виникнення конкретного права в конкретній особі. Здебільшого кожен суб'єкт наділяється і правами, і обов'язками, що кореспондують обов'язкам і правам іншого суб'єкта, проте до виникнення обов'язку має виникнути право, саме воно є превалюючим [5, с. 64–65].

Розглядаючи правозмінюючі юридичні факти, В.В. Надьон зазначає, що зміна наявних правовідносин може стосуватися суб'єктів права або суб'єктів обов'язку (прикладом є перехід права через спадкування, дарування), а також змісту прав і обов'язків сторін (йдеться про розширення обов'язків сторін за новими договорами, заміна одного обов'язку іншим) [5, с. 65].

У правоприпиняючому юридичному факті центром є виконання обов'язку, адже правоприпиняючий юридичний факт презюмує виконання обов'язку – припинення правовідносин [5, с. 65]. При цьому варто зазначити, що на основі правовідносин, що припинилися, можуть виникнути нові.

За вольовим критерієм виокремлюються події (абсолютні і відносні) та дії, які можуть бути правомірними (юридичні акти і юридично значущі вчинки) та неправомірними (злочини та проступки). Проте деякі науковці вважають за доцільне за зазначеним критерієм виокремлювати обставини, які, на їх думку, є складними юридичними фактами, що за своїм змістом охоплюють дії і події. Наприклад, йдеться про громадянство, недієздатність [4, с. 401].

За складом юридичні факти поділяють на прості та складні, за тривалістю в часі – одноактні, а також тривалі [1, с. 161].

Серед ознак юридичних фактів науковці виокремлюють такі: конкретність, індивідуальність, темпоральність, об'єктивованість, нормативність, інформативність, наслідковість, формальна визначеність, стимулювання, подвійний характер [6, с. 169–171].

Досить цікавим є науковий підхід щодо дуального розуміння юридичного факту як реальної події, дії (факт-явище), а також як правової моделі (йдеться про вирок, рішення суду та інших актів компетентних органів), що є віддзеркаленням реального явища (факт-модель) [7, с. 6].

Як зазначається в літературі, юридичними фактами можуть слугувати презумпції – підтвердження правозастосовною практикою припущення про наявність або відсутність юридично значущих явищ [8, с. 300]. При цьому презумпції є ймовірними узагальненнями, ступінь ймовірності яких значний та ґрунтується на зв'язку між предметами та явищами об'єктивного світу та повторюваності щоденних життєвих процесів [9, с. 105–110].

Прикладом презумпції вважаються добропорядність громадян, презумпція знання закону та ін. [9, с. 106–107].

Крім того, як юридичні факти розглядаються і фікції, що є неіснуючими явищами або подіями, визнаними у встановлених юридичних процедурах існуючими (прикладом є визнання громадянина безвісти зниклим) [8, с. 300].

Як зазначають науковці, навіть коли закон покладає певні обов'язки або надає права, не передбачаючи для виникнення цих прав та обов'язків будь-яких юридичних підстав, завжди є певний факт, з яким закон пов'язує наявність прав та обов'язків [5, с. 68].

Як наголошують науковці, в основі земельних правовідносин є, як правило, складний фактичний склад, тобто сукупність юридичних фактів [10, с. 82]. У деяких випадках фактичні склади породжують правові наслідки лише за умови виникнення юридичних фактів, що входять до їх складу, у певній послідовності та у встановлений час [11, с. 160]. В інших випадках юридичний склад породжує правові наслідки лише за наявності усіх юридичних фактів незалежно від послідовності їх виникнення [11, с. 160–161].

Нині науковці вивчають новий об'єкт дослідження в теорії юридичних фактів, йдеться про фактичну систему, що розглядається як фактична індивідуальна обстановка, характерна для певного випадку правового регулювання [12, с. 112]. Отже, йдеться про ситуацію, що визначає необхідність правомірної поведінки, заборону вчинення певних дій, забезпечує вирішення певних питань договірним шляхом, зумовлює адміністративну підлеглість тощо [12, с. 112].

Серед правостановлюючих юридичних фактів щодо суспільних відносин у сфері відновлення земель можна виокремити певні події, наприклад природні катаклізми, стихійні лиха, що викликають негативні зміни якісного стану земель, зокрема вітро- та водноерозійні явища. Зазначені події викликають необхідність запровадження відповідними суб'єктами заходів відновлення земель.

Щодо дій людини як юридичних фактів, які є підставами виникнення відносин щодо відновлення земель, то ними є антропогенна діяльність (йдеться про недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, неналежний обробіток схилових земель тощо).

Прикладом правозмінюючого юридичного факту є консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель. Через їх незадовільний якісний стан земельні ділянки підлягають консервації, тобто вилученню із господарського використання, що призводить до зміни правового статусу земельної ділянки як об'єкта правовідносин у сфері відновлення земель. Отже, змінюються і відповідні земельні відносини.

Правоприпиняючими юридичними фактами у сфері відновлення земель є, насамперед, їх повернення до первісного якісного стану, що може відбуватися внаслідок природного відновлення шляхом формування трав'яного покриву на законсервованих земельних ділянках. Крім того, повернення до первісного якісного стану може відбуватися і внаслідок дій людини. Прикладом останнього є рекультивация порушених земель. Йдеться про комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, а також поліпшення стану та продуктивності порушених земель (ст. 166 Земельного кодексу України) [13].

Слід зазначити, що у спеціальній літературі відтворення родючості ґрунтів поділяється на просте і розширене. Так, простим відтворенням родючості ґрунтів, на думку фахівців, є повернення продуктивних функцій та втрачених якостей тимчасово виснажених ґрунтів до вихідного генетично притаманного їм стану задля забезпечення сталого врожаю та його якості [14, с. 204]. Отже, зазначене поняття відображає сутність відновлення земель, зокрема ґрунтів.

В окремих випадках, як зазначається у літературі, йдеться про неповне відтворення родючості, якщо потенціал родючості знижується порівняно з вихідним рівнем, що призводить до деградації ґрунтів [15, с. 92–93]. Проте не можна погодитися із зазначеною позицією, оскільки, якщо не вдалося повернути первісний якісний стан земельній ділянці, відновлення її якісного стану не відбулося. Отже, говорити про неповне відновлення немає сенсу.

Розширене відтворення, як зазначають фахівці-грунтознавці, полягає у наданні ґрунтам вищої продуктивності та кращих властивостей, ніж це притаманно їх вихідному стану, що забезпечує як зростання врожаю, так і його якості [14, с. 204–205]. Очевидно, що йдеться не про відновлення земель, ґрунтів, сутність якого полягає у приведенні якісного стану земель до первісного, вихідного стану, а про підвищення продуктивності, родючості ґрунтів. При цьому відбувається покращення якісного стану ґрунтів порівняно з характеристиками їх первинного, вихідного якісного стану. У цьому контексті доцільно погодитися з С.В. Хомінець щодо сутності підвищення родючості ґрунтів як системи заходів, спрямованих на забезпечення позитивної зміни якісних характеристик ґрунту і приведення їх до стану, що за показниками якості перевищує первинний (природний) [16, с. 55].

Отже, правоприпиняючим юридичним фактом у сфері відновлення земель доцільно вважати повернення до первісного якісного стану земель сільськогосподарського призначення (відновлення родючості ґрунтів), відновлення продуктивності земель лісгосподарського призначення, відновлення інших властивостей земель несільськогосподарського призначення (йдеться про здатність виконання ними певних функцій).

Висновки. Проаналізувавши підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері відновлення земель, можна дійти висновку, що правовстановлюючими юридичними фактами у сфері відновлення земель є як події (природні катаклізми), так і дії людини, внаслідок чого відбувається втрата первісного стану земель. Серед правоприпиняючих юридичних фактів у сфері відновлення земель варто виокремити відновлення їх втраченого первісного якісного стану внаслідок природного відновлення або за участі людини.

Список використаних джерел:

1. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 333 с.
2. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : Учебник для высших учебных заведений / под ред. В.Г. Стрекозов. Москва : Интерстиль, Омега –Л, 2006. 382 с.
3. Пленюк М. Поняття юридичного факту в доктрині цивільного права: історія і сучасність. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 58–62.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права : Учебник. Харьков : Консум, 2000. 704 с.
5. Наден В.В. Юридические факты как основания возникновения, изменения и прекращения субъективной обязанности. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. 2013. № 9. С. 63–69.
6. Коструба А.В. Поняття юридичних фактів та їх ознаки в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 168–172.
7. Синюков В.Н. Юридические факты в системе общественных отношений : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / Свердловский юридический институт им. Р.А. Руденко. Свердловск, 1984. 21 с.
8. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права : учебник для ВУЗов. Москва : Спарк, 1998. 448 с.
9. Общая теория права. Курс лекций / Под общ. ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород : Изд-во Нижегород. ВШ МВД РФ, 1993. 544 с.
10. Галиновская Е.А. Земельное правоотношение как социально-правовое явление : монография. Москва : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРА М, 2015. 272 с.
11. Чаркин С.А. Земельные правоотношения как межотраслевая правовая категория : монография. Москва : Юрайт, 2012. 237 с.
12. Бондарчук Н. Земельні правовідносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 111–113.
13. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 1389-XIV. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.

14. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України / Балюк С.А. та ін.; Київ : Аграр. наука, 2012. 240 с.

15. Балюк С.А., Гапеев Л.В. Нормативно-правове забезпечення збереження ґрунтів і відтворення їхньої родючості з урахуванням зарубіжного досвіду. *Раціональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів: організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти* : монографія / ред. С.А. Балюк, А.В. Кучер. Харків : Смугаста типографія, 2015. С. 84–107.

16. Хомінець С.В. Правове забезпечення підвищення родючості ґрунтів : монографія. Харків : Фінарт. 2015. 169 с.

ШАРАПОВА С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4(477)

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ

Статтю присвячено особливостям використання та охорони окремих видів земельних угідь. Розглянуто наукові погляди стосовно визначення таких понять, як «угіддя», «сільськогосподарські угіддя». Доводиться, що комплексне використання земельних угідь повинно мати природоохоронний і ресурсозберігаючий характер.

Ключові слова: угіддя, комплексне використання, земельні угіддя, охорона.

Статья посвящена особенностям использования и охраны отдельных видов земельных угодий. Рассмотрены научные взгляды относительно определения таких понятий, как «угодья», «сельскохозяйственные угодья». Доказывается, что комплексное использование земельных угодий должно носить природоохоронный и ресурсосберегающий характер.

Ключевые слова: угодья, комплексное использование, земельные угодья, охрана.

The article is devoted to the features of the use and protection of certain types of land. The scientific views on the definition of such concepts as “land”, “agricultural land” are considered. It is proved that the integrated use of land should be environmental and resource-saving in nature.

Key words: lands, integrated use, land, protection.

Вступ. Сьогодні у структурі земельних ресурсів країни спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу навколишньому природному середовищу та життєвому середовищу, а також ефективності господарської діяльності, стійкому

